

חדר בניהודה

הדקדוק

בשאלות הדקדוק הסבוכות של העברית המתחדשת עסק כבר ועד הלשון. עם ייסודה של האקדמיה ללשון העברית הוקמה גם ועדת הדקדוק, והיא החלה לפעול בשנתה השנייה של האקדמיה, שנת תשט"ו (1955). הוועדה, שחבריה הם מראשי החוקרים של הלשון העברית לתקופותיה, מתמודדת עם שאלות בכל ענפי הלשון – מורפולוגיה והגייה, שאלות תחביר וסגנון, כתיב, פיסוק ותעתיק. בכמה נושאים הציבה האקדמיה מערכת כללים שיטתית (כגון כללי נטיית השם) ובנושאים אחרים הסתפקה בקביעות נקודתיות.

בשנת תשס"ו יצאה לאור המהדורה הראשונה של החלטות האקדמיה בדקדוק; מפתח המילים המלווה את החוברת מחזיק יותר מ-1,800 מילים. כללי הפיסוק וכללי הכתיב חסר הניקוד פורסמו בכמה מהדורות. המהדורה האחרונה והמעודכנת יצאה לאור בשנת תשס"ב (2002). כללי התעתיקים יראו אור בשנת תש"ע.

על התגבשותם של הכללים בדקדוק

הבסיס לדקדוק העברי – ובראש וראשונה למערכת הצורות – הוא המקרא וניקודו, אולם בקביעת הכללים נדרשה האקדמיה לפסוק גם במקרים שאין להם עדות במקרא, וכמו כן לא התחשבה בכמה וכמה נטיות חריגות הבאות בו. אף יש שנקבע כלל המנוגד לדרכו של המקרא. בכל ההחלטות האלה נשקל הממצא בתקופות הלשון השונות ובמסורות שכתב ובעל פה.

יותר ויותר גבר משקלו של הנוהג בפי הדוברים מתוך הכרה בהתבססותה של העברית כשפה חיה.

יותר ויותר גבר משקלו של הנוהג בפי הדוברים מתוך הכרה בהתפתחותה הטבעית של העברית המתחדשת כשפה חיה ובהתבססותה בקרב ציבור הולך וגדל, גם אם הצורות הנוהגות

בדיבור סוטות מן הדקדוק הקלסי. שוב ושוב האקדמיה מתחבטת בשאלה עד כמה להתחשב בצורות האלה ומתי יש להעמיד גבול ברור ולא להתיר שינויים מפליגים.

במידת האפשר האקדמיה חותרת להעמיד מערכת דקדוק סדורה ופשוטה. מגמת הפישוט באה לידי ביטוי כשיש ריבוי צורות במקורות, ולעיתים הפועל היוצא הוא דחיית צורות המתועדות במקרא או במקורות המאוחרים למקרא. למשל, בכללי תשלום הדגש נדחו כל הצורות החריגות כגון **נְהַלְתָּ, אַחַר** שבמקרא, וכן הצורה "מְאוּס" הנוהגת בציבור (ונקבע: **מְאוּס**). עקרון ההסדרה עומד ביסוד ההחלטה על הדגש החזק באותיות שוואיות גם במקום שבמקרא לא בא דגש חזק (כגון **עֲנִיָּים, כְּסִיףְךָ**), ועל צורות הנסמך **חֶלְבֵּךְ-אֵם, לְבָנֶיךָ-כֶּנֶף, קֶזַי-צִיפּוֹר**), לצד הצורות המקראיות **חֶלְבֵּךְ, לְבָנֶיךָ, קֶזַי**.

פעמים מה שהיה נדיר במקרא נקבע לדרך המלך בעברית החדשה. כך למשל הניקוד החריג של יו"ד שוואית בדגש – **מִירוֹשֶׁתְךָ** (דה"ב כ, יא), **מִיִּשְׁנֵי** (דניאל יב, ב) – נקבע לכלל בעברית של ימינו על סמך מסורות של לשון חז"ל ושל סידורי התפילה.

עד היום לא נדרשה האקדמיה לכתוב את דקדוקה של העברית בת זמננו על כל ענפיו וסעיפיו, אלא להכריע במקום שנחוצה הכרעה בשל מסורות סותרות המהלכות בעברית לדורותיה או בשל התפתחויות המתרחשות בעברית החיה שאינן עולות בקנה אחד עם המורש לנו.

וגם זאת: המעייין בקביעות האקדמיה עשוי למצוא בהן מגמות שונות ולא פעם אף מנוגדות. כמה גורמים מצטרפים לכך.

בענייני הדקדוק מתרכזת שאלת השאלות בעבודתנו: עימות הלשון כהווייתה בחיי יום כנגד המורש והמגובש מדורי דורות והתנגשותה במורש.

מורכבותה של הלשון – בעברית החדשה מתרוצצים יסודות מרבדים שונים, ועתה נוספו על אלה כיווני התפתחותה השונים, ולעתים הסותרים, של העברית החיה. בתמונת הלשון המצטיירת לפנינו – שיש בה מזה ומזה ומזה – מתגלים בכל פינה ופינה פרטים רבים שאינם מתיישבים זה עם זה ופעמים שאי אפשר לכללם לכלל אחד. את הקושי הזה מתאר פרופ' זאב בן־חיים, נשיא האקדמיה לשעבר: "כאן, בענייני הדקדוק, בדברים הכלליים של הלשון, מתרכזת [...] שאלת השאלות בעבודתנו: עימות הלשון כהווייתה בחיי יום כנגד

המורש והמגובש מדורי דורות והתנגשותה במורש. ההיסוסים והספקות המעכבים בתחום זה את עבודתנו אינם בין שני פלגים בתוך האקדמיה – זה בעד החדש וזה בעד הישן – אלא הם בלבו של כל אחד מאתנו: מה לקרב מן החדש ומה לרחק?" (במלחמתה של לשון, עמ' 138).

דבקות בשיטה אחת, אחידה ועקיבה, משמעה דקדוק קפוא שיש בו שימור מוחלט של מורשת העבר או אימוץ גורף של המציאות הנוהגת. לא לכך האקדמיה שואפת, ולכן דקדוק שיש בו מקום לשיקול דעת ורצון לפשר בין שני הקטבים הללו נדון מעצם טבעו לתערובת של דקדוקים.

אחרי רבים להטות – החלטות האקדמיה מתקבלות ברוב דעות של חבריה. העושים במלאכה נבדלים זה מזה ברקעם ובהשקפותיהם ואף בדורם. כל עשייה היוצאת מתחת ידיהם של אנשים שונים – ולא של כותב דקדוק אחד – אי אפשר לצפות ממנה שתהיה עקיבה ושיטתית. תפקיד חשוב יש בעניין זה למזכירות המדעית של האקדמיה, בהבאת מלוא המידע לפני חברי האקדמיה ובהבאת החלטות לדיון חוזר בעת הצורך.

בקבלת החלטות בדקדוק מובאים בחשבון שיקולים משיקולים שונים, וכל אחד מהם מכוון להכרעה אחרת. עצם הפעלתם יחד מחייבת קביעות שיש בהן פשרה, ומטבעה של פשרה שאינה מולידה עקיבות ושיטתיות.

איך הוגים נהג, פתח, שען?

השמות במשקל פֶּעַל שבאמצעם היא חזית או עיין, נהגים בשתי תנועות a:
 נֶהַג, ובנטייה: נֶהַג אוטובוס, נֶהָגים זהירים, נֶהָגוּ מוניות;
 פָּתַח, ובנטייה: פָּתַח רֶכֶב, פָּתְחוּם; פָּתְחוּ רֶכֶב;
 שָׁעַן, ובנטייה: שָׁעַנִים, שָׁעַנִי.
 בזאת הושווה צורת השמות האלה ונטייתם לשמות שאין בהם עיצור גרוני, כגון סָפַר, סָפְרוּ נשים, סָפְרוּם.
 צורות אלו באות במקום מה שנהג לפי המילונים וספרי הדקדוק נֶהַג, שָׁעַן, פָּתַח.

איך הוגים צרכן, כלבן, צלבן?

במשקל פֶּעַל־אין דגש קל באות השלישית של השורש, כגון נֶרְכַּן, אֶסְקַן, ולכן ההגייה הנכונה היא כֶּלְבָן, צֶלְבָנִים, סֶרְכָן, צֶרְכָן, וגם סֶרְכָנוּת, צֶרְכָנוּת, צֶרְכָנוּת.
 לפי דאמור, מומלץ להגות כֶּלְבָן.

מה פתאום כותבים פתאום בחולם מלא?

חולם המתקיים בנטייה ואינו תשלום דגש – נכתב מלא, בין שכתבו במקרא מלא ובין שכתבו חסר. לפי כלל זה נכתבים השמות האלה בחולם מלא, כלומר בווי"ו, גם בכתיב המנוקד: אֶזְכָּרְךָ, מְאוֹד, יִחְלֹם, פְּתָאוּם. כמורה גם השמות כוּחַ, מוֹחַ (שנקבע כי אין בהם תשלום דגש).
 צַפּוּר – צַפּוּרִים (במקרא: צַפּוּרִים);
 קֶרְדֵּי – קֶרְדֵּים (במקרא: קֶרְדֵּי, קֶרְדֵּיךָ, קֶרְדֵּיךָ);
 שְׁלוֹשׁ – שְׁלוֹשָׁה (ובנטייה על דרך הסגוליים: שְׁלוֹשָׁתְךָ, שְׁלוֹשָׁתָם, שְׁלוֹשָׁתָן);
 אֶלֶף – אֶלְפִים (הכתיב החסר אֶלְפִים נהוג בשם הקודש), כוּחַ (הכתיב החסר כוּחַ נהוג בשם הפרטי).
 אין צריך לומר שכל המילים הללו נכתבות בווי"ו בכתיב חסר הניקוד.

אָחַר או אַחֲרֵי? מְאוּס או מְאוּסִי?

כללי תשלום הדגש שנקבעו במערכת הפועל (ובשמות הפועלה הקשורים אליה) חלים על כל הפעלים בלי יוצא מן הכלל, גם אם במקורות נמצאו חריגים.
 לפי דאמור, אלה הצורות התקניות: נֶאֱמַר, נֶאֱמַרְךָ, מְאוּס (יש תשלום דגש לפני האליף); אַחֲרֵי, אַחֲרֵיךָ (אין תשלום דגש לפני החזית).
 במקרא: נֶאֱמַרְךָ, אַחֲרֵי.

הוא נָסוּג, ואני? הוא נִזוּן, ואתה? הוא נָמַס, ואנחנו?

נטיית הפעלים בנזרת ע"ו וע"ע בבניין נפעל בעבר כגוף ראשון שני:
 בפועל ע"ו, דוגמת נָסוּג, שיש בהם קמץ בנרן ואין דגש בפי הפועל – מתקיימות שתי דרכי נטייה: נָסוּגְתִי – בתנועת ה' חרצת, וגם נָסַגְתִּי – בלי התנועה החרצת.
 בפועל ע"ע, דוגמת נִזוּן, שיש בהם חריק בנרן ודגש בפי הפועל – הנטייה היא בלי תנועה חרצת: נִזוּנְךָ, בפועל ע"ע (כפולים) הנטייה הרגילה היא בתנועה חרצת בלבד: נִמְסוּנוּ (ולא 'נִמְסוּנוּ').

מאה שנים לכתב העברי אמנון שפירא

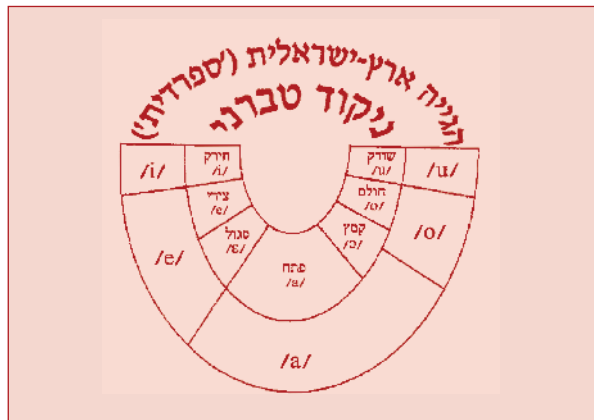
לא בהר־סיני ניתנו כללי הכתיב הדקדוקי אלא במושבה גדרה בחודש אלול תרס"ד.

דוברי עברית רבים יופתעו לשמוע שלא בהר־סיני ניתנו כללי הכתיב הדקדוקי (= "הכתיב החסר", "הכתיב המנוקד") אלא במושבה גדרה בחודש אלול תרס"ד (1904), ונותן הכללים היה המורה, חוקר הלשון העברית ושירת ספרד, דָּוִד יֶלִין (1864-1942).

בתקשורת שבכתב הדובר עברית נזקק בעיקר לכתב חסר ניקוד. כתיב מנוקד משמש אותו בספרי הילדים ובשירה ובטקסטים שמן העבר (במקרא ובתפילה). קוראי עברית רבים אינם נזקקים לכתב המנוקד בחיי היום־יום ובוודאי אינם נזקקים לו בכתביהם. שלא כדוברי ערבית או כדוברי לשונות אירופה, הדובר עברית נחשף לכתבים שונים של אותה המילה: תקוה, תקווה, תיקוה, תיקווה; שרטוט, שרטוט, שירטוט. ברוב המילים מרובות הכתיבים, הכתיבים נבדלים בקיום האותיות וי"ו וי"ד או בהיעדרן. לצד הצעת כתיב בלתי מנוקד אחד של ועד הלשון והאקדמיה ללשון העברית, קבעו להן הוצאות הספרים כללי כתיב אחרים, וכותבים רבים אינם נזקקים כלל לכתב אחיד: באותו הטקסט עצמו נוכל למצוא אותה המילה בכתבים שונים. דווקא מערכת הכתיב המוגבלת בשימושה – מערכת הכתיב המנוקד – מצטיינת במידה רבה של אחידות. אם בכתב שאיננו מנוקד נמצא זכרון וזיכרון, בכתב המנוקד נמצא זְכוּן בלבד. הכתיב המנוקד, המוכר בשם "הכתיב החסר" (להבדילו מכתבים "מלאים" שנוספות בהם וי"ו וי"ד), משמש במילונים המסורתיים ובספרי הדקדוק, ורואים בו כתיב דקדוקי, מופתי, בעוד שבווי"ו וי"ד ובין שבכתבים המלאים רואים תוספת לסיוע, מעין גלגלי עזר שמוסיפים לאופניים. גם כללי הכתיב חסר הניקוד של האקדמיה ללשון העברית מקבלים כנתונים את כללי הכתיב המנוקד ("חסר") ופותחים במשפט "כל אות הנכתבת בכתב המנוקד תיכתב גם בכתב חסר הניקוד, ובכלל זה גם האותיות אהוי שאינן מציינות עיצורים". מכאן ואילך מנוסחים הכללים לתוספת וי"ו וי"ד על "הכתיב המנוקד".

בכפיפה אחת ברוב העולם היהודי – מערכת חמש התנועות הארץ-ישראלית שרווחה בהגייה (העברית שבפינו דומה לה) ומערכת שבע התנועות הטברנית, מסורתו של בן-אשר, שנתקבלה בכתב כמסורת המוסמכת של המקרא בכל תפוצות ישראל (מסורת ההגייה האשכנזית, שהתאימה את ההגייה לכתוב עדיין לא הייתה בימים ההם). אפשר שלנגד עיניו של יוסף קמחי עמד גם המופת הלאטיני של חמש תנועות ארוכות וחמש תנועות קצרות. בנו, דויד קמחי (=רד"ק), ניסח את תנאי תפוצת התנועות הגדולות והקטנות. וכך מבלי שנתכוונו ליצור אורתוגרפיה, הם ניסחו כלל החל דווקא בתנועות /u/ ו-/i/, שבהן תאמה מסורת הכתיבה את מסורת המבטא (ראה רישום): רק בהברה סגורה לא מוטעמת לא יכתבו האותיות וי"ו וי"ד.

באספת הייסוד של אגודת המורים בארץ ישראל בשנת תרס"ג (1903) הוחלט להקים ועד בלשנים לקביעת מבטא א ח ד, כתיב א ח ד ומקור א ח ד למילים חדשות "כדי שלא יבנה לו כל מורה במה לעצמו". בהשראת אותה החלטה נשא דוד ילין את דבריו "באספה הכללית השנית לאגדת המורים בא"י" בגדרה. הרצאתו נדפסה בשנת תרס"ה בדפוס אברהם משה לונץ בירושלים וגם בתוך "זכרונות הדברים" של "הסתדרות המורים בא"י", ועניינה כשמה – "המבטא והכתיב בעברית".

בראשית המאה העשרים כבר נהגה בלשונות אירופה אורתוגרפיה – כתיב אחד מחייב, וגם כתיבה של הלשון הערבית היה אחיד (לעומת זאת, למשל, מילון אוקספורד מביא 16 כתיבים ישנים של המילה הנכתבת היום באנגלית music). במקרא נוכל למצוא שני כתיבים לאותה המילה אפילו באותו הפסוק: "הוּ עַד לְאוֹמִים נִתְּתִיו נְגִיד וּמְצִיָּה לְאֹמִים" (ישעיהו נה, ד), "בַּעֲבוּר עַבְדְּךָ וּכְלַבְךָ עֲשִׂיתָ אֶת כָּל הַגְּדֹלָה הַזֹּאת לְהַדְיֵעַ אֶת כָּל הַגְּדֹלוֹת" (דברי הימים א יז, יט). מכאן שאין הכתיב במקרא יכול לשמש מקור לאורתוגרפיה.

אין הכתיב במקרא יכול לשמש מקור לאורתוגרפיה, כתיב אחיד.

צעד אחד לקראת אורתוגרפיה, שאיננה משקפת בהכרח את הכתיב במקרא, נעשה במאה הי"ב ברזנות נארבונה שבפרובינצה (=פרובאנס): יוסף קמחי תיאר את מערכת התנועות בעברית כבעלת עשר תנועות: חמש גדולות ומקבילות להן חמש קטנות. בשיטתו ניסה לפשר בין שתי מערכות שחיו

הכתיבים **שָׁרִים** (בראשית לא, כז; עמוס ה, כג; משלי כה, כ), **שִׁיחַם** (בראשית כא, טו), **בְּקָבֶקֶת** (מ"א יד, ג; ירמיה יט, א, ה), **גְּדוּלָה** (ש"ב ז, כא, כג; אסתר א, ד, ו, ג; דה"א יז, יט) אינם מתאימים לשיטת עשר התנועות (צ"ל **שִׁירִים**, **שִׁיחַים**, **בְּקָבוֹק**, **גְּדוּלָה**).

חידושה של שיטת עשר התנועות איננו רק בקביעת מופת שאיננו בהכרח תיאור המציאות של הכתיב במקרא (אם כי רק בתנועות /u/ ו-/i/ אלא בעצם קביעת קיומן של האותיות ו"ו ו"י, שאינן מציינות עיצורים, כחלק מהותי מציון התנועות /u/ ו-/i/. שהרי במערכת הכתב העברי המנוקד אין הימצאותן של האותיות אה"י שאינן הגיות מעלה או מורידה בקריאה. המילים **לְקָרְאת**, **רְאִשִׁית**, **עֲשֵׂהְאֵל**, **גִּילָה**, **פִּיּו**, **יָדָיו**, **שְׂמֵאוֹל**, **לְמַלְאוֹת** נהגות כאילו היו ***לְקָרְת**, ***רְשֵׁת**, ***עֲשֵׂאֵל**, ***גֵּל**, ***פּוּ**, ***יָדוּ**, ***שְׂמַל**, ***לְמַלַּת** (תנועות השורוק והחולם שלפני ו"ו אילמת מסומנות באות ו"ו עצמה: **אֹר** במקום **אָור**, **אֹור** במקום **אֹור**, והגייתן כ***אָר**, ***אֹר**. בשל הסימן השונה נהוג לכנות את השורוק בלא ו"ו בשם משלו: "קיבוץ"). בשיטת עשר התנועות השורוק בתוספת הווי"ו והחיריק בתוספת היו"ד יוצרים מהויות חדשות: על פי יוסף קמחי "שורק בוי"ו" ו"חירק ביו"ד" תנועות גדולות הן, ואילו "שורק בלא וי"ו" ו"חירק בלא יו"ד" – קטנות.

בבואו להציע כללי כתיב, קיבל דוד ילין מן המוכן את כללי כתיבת הווי"ו והיו"ד בתנועות /u/ ו-/i/. עיקר משימתו היה להסדיר את כללי הווי"ו והיו"ד בתנועות /o/ ו-/e/. ילין היה מודע לעובדה שתנועות שמקורן בתנועות ארוכות או בכיוון

תנועה והעיצור וי"ו או יו"ד נוטות להתקיים בנטייה: **בִּיצָה** – **בִּיצַת** (עִיז) לעומת **עֶצָה** – **עֶצַת** (אֶחֱתֶפֶל), אבל לא היה די בכך לקבוע מתי תיכתב הווי"ו או היו"ד, למשל **עֶדָה** (השורש עו"ד) – **עֶדַת** (שְׁקַר) לעומת **עֶדָה** (השורש יע"ד) – **עֶדַת** (יְשׁוּרָאֵל).

הלשון הערבית, ששימשה לו מופת בעצם היות כתיבה אחיד, סייעה לו בשאלת הווי"ו ויו"ו והיו"דין. הערבית נוהגת לציין את התנועות הארוכות באותיות ו, و, ی (אֶלִיף, וָאוּ, וָא), ובהגייתה המופתית מקיימת את הֶ וְ ואת הֵ העיצוריות אחרי התנועה /a/ (השווה **بَيْتًا** / **بَيْتָה** – **בִּיצָה**). מכללי הכתיב של דוד ילין עולה שאף לא אחת התיבות **אֶת**, **אוֹתָהּ**, **אֶתָּה** שבמקרא "נכונה" בכתיבה. הכתיב הנכון הוא **אוֹתוֹת**, כתיב שאיננו מצוי כלל במקרא.

על פי המופת הערבי ניסה דוד ילין לנכס לעברית באופן מלאכותי את יתרונה של הערבית, שבה התנועות בתוספת האותיות אֶלִיף, וָאוּ וָא שונות בהגייתן מהתנועות הפשוטות. הוא הציע שבתנועת /e/ הנכתבת ביו"ד תיקנה היו"ד כהגייתה העיצורית, דהיינו **בֶּן** /ben/ לעומת **בֵּין** /bejn/ – חידוש שאין לו כל אחיזה בשום מסורת הגייה עברית. חידוש זה, בין בזכותו של דוד ילין ובין מאליו, זכה למהלכים בהגיית העברית בארץ. נראה מדבריו שבמקביל הציע גם להגות את הווי"ו (!/w/) בחולם בווי"ו ("מלא"), דהיינו (יֹום) **חֹל** – /hɔl/, **חֹלֵי** (ים) – /hɔl/). הצעה מלאכותית זו נשארה בגדר הצעה, ולו בשל הגיית הווי"ו בפניו /v/ ולא /w/.

בית-העם בתל אביב

ביום השבת ראש חודש שבט תרפ"ט 12 ינואר 1929
 בשעה 10^{1/2} בבקר

תהיה בבית-העם (רחוב בן יהודה)

אמפת-עם

לכבוד האספה השנתית של

**ועד הלשון העברית
 בארץ ישראל.**

על

**פעולות ועד הלשון העברית בעבר
 ותעודתו בעתיד**

דברו חברי-הועד:

ה. נ. ביאליק.
 ד"ר א. מזיא.
 א. מ. ליפשיץ.
 יוסף מיוחס.
 ד"ר א. צפרוני.

הכניסה חפשיית.

**בשנת תרצ"ט הצטרף דוד ילין, אבי שיטת הכתיב
 הדקדוקי, לוועדה לכללי הכתיב הבלתי מנוקד.**

דוד ילין ציפה שכתובו יהיה הנוהג בעברית, בין בטקסט מנוקד ובין בשאינו מנוקד, ממש ככתיב בערבית. כיוון שרוב ספרות החול בסוף המאה הי"ט נדפס בכתיב הקרוב לכתיב החסר גם כשלא נוקד (בשימוש בניקוד מסייע, בעיקר בקיבוץ), לא היה קושי לקבל את הצעתו והיא הייתה לשיטת הכתיב המחייבת בטקסט המנוקד. הצלחת שיטתו בטקסט הלא מנוקד הייתה פחותה, ובחודש אדר תרצ"ט, בהיותו נשיא ועד הלשון העברית, הצטרף לוועדה לכללי הכתיב הבלתי מנוקד, ועדה שתציע ברבות הימים שיטת כתיב נוספת על שיטתו לטקסטים שאינם מנוקדים.

אמנון שפירא הוא חוקר במפעל המילון ההיסטורי של האקדמיה.

* קיצור ההרצאה שנישאה בערב עיון בנושא "דוד ילין וחבריו למפעל תחיית הלשון העברית" במלאת מאה שנה להרצאתו של דוד ילין על הכתיב העברי (מאירועי היובל לאקדמיה ללשון העברית ובשיתוף יד יצחק בן-צבי והמכללה לחינוך ע"ש דוד ילין – ה' בתשרי תשס"ה (2004).

תעתיק אותיות ותעתיק הגיים – זמה שביניהם רונית גדיש

למנות שש אפשרויות שונות. ועולות שאלות נוספות: האם חשוב לנו לסמן את ההגיים א ו־ע בתעתיק לאותיות לטיניות, או שנעדיף להתעלם מהם (אבל אז לא נוכל לדעת אם היישוב שלפנינו הוא "עמירים" או "אמירים")? האם חשוב לשמור על הקשר בין ב ל־ב (רפה) או כל אחד מן ההגיים יתועתק לאות אחרת (Tavor או Tavor)? ואולם התעתיק מעורר שאלה עמוקה יותר: מה שלא נאלצנו להכריע בו בכתיבה העברית אנחנו נאלצים להכריע בו בתעתיק. בכתב העברי אנחנו מבחינים בין ת ל־ט, בין כ ל־ק, בין ו ל־ב – אבל איננו פוסקים בזה שיש להגות בצורה שונה את העיצורים הללו. ואילו התעתיק מחייב אותנו להכריע הכרעות שאיננו מעוניינים להכריע. קביעת סימן אחד לתעתיק של ו־ב אומר דבר אחד על ההגייה, וקביעת שני סימנים שונים לאותיות הללו אומר משהו אחר. ואנחנו איננו רוצים להכריע בעניין הזה.

התעתיק לאותיות לטיניות אינו תעתיק לאנגלית.

רבים טועים לחשוב שהתעתיק מעברית לאותיות לטיניות אינו אלא תעתיק לאנגלית, ומכאן נובעות השגות לא מעטות על הכללים. אלא ש"לגבי סימון התנועות אין האנגלית עשויה לשמש בסיס כל עיקר. שהרי בה אין תנועה המובעת בעקיבות בסימן אחד ויחיד." כותב זאב בן־חיים בספרו "במלחמתה של לשון" (עמ' 234). עוד הוא מזכיר "שהתעתיק האנגלי השימושי, כפי שהניחתו החברה הגאוגרפית המלכותית בלונדון ונתקבל ברובו בממשלת המנדט, קובע בפירוש שהעתקת התנועות

בשנים תשס"ו-תשס"ז הושלם מהלך מורכב של קביעת תעתיקים לצורכי שילוט ומיפוי, חלקם אושרו באקדמיה ללשון העברית וחלקם גובשו בוועדות משותפות לאקדמיה ללשון העברית ולוועדת השמות הממשלתית. המילה **תעתיק** בעברית מכוונת לשני מושגים לוועזיים: טרנסקריפציה וטרנסליטרציה. טרנסקריפציה פירושה ייצוג בכתב (אחר) של הגיי לשון המקור (היינו מה שמתממש בהגייה), ואילו טרנסליטרציה פירושה ייצוג **האותיות** של לשון המקור בכתב של לשון אחרת. לדוגמה, הטרנסקריפציה של השם **יוסף** לכתב לטיני תהיה **Yosef**, ואילו הטרנסליטרציה עשויה להיראות כך: **Ywsp**. הדיכוטומיה בין שתי השיטות האלה ברורה, אבל כאשר התעתיק נדרש לצרכים שימושיים שתי השיטות עשויות להישזר זו בזו כפי שניווכח. נתמקד להלן בתעתיק מעברית לאותיות לטיניות.

כשמבקשים לכתוב לשון מסוימת במערכת אותיות של שפה אחרת שאינה עולה בקנה אחד עם הפונולוגיה (=מערכת ההגייה) שלה, מגלים מיד את הפערים – חוסר בסימנים, סימנים עודפים, אי־התאמה. מי שמנסה לבנות מערכת מושלמת נוכח עד מהרה שעליו להתפשר. כך למשל המבקש ליצור מערכת שיטתית שבה לכל אות ולכל סימן־ניקוד יש סימן מקביל אחד, יזדקק לסימנים שאינם מוכרים לציבור הרחב, ובכך יפסיד את הפשטות ואת הקריאות. גם מי שיבחר להשתמש בסימנים מוכרים בלבד אינו פטור מקושי. עליו להתמודד עם השאלה: מוֹפְרִים למי? איך למשל נתעתק את האות **ש**? בלשונות אירופה, הכתובות באותיות לטיניות, נוכל

משתמשים בסימני הבחן (סימנים דיאקריטיים), כגון גרש, קו או נקודה מתחת האות או מעליה. וכאשר אין מקפידים על שיטה זו נוטים להשתמש ב**דוֹ-אות** (דיגרף). ויש שהציעו לנצל אותיות יתרות בשפת היעד להשלמת הסימנים, כגון האות **x** לציון **š** (רפה) או האות **c** לציון **š**. לצד יתרונה של כל דרך יש לה גם חיסרון: שימוש באותיות **x** ו**c** וכדומה עשוי להקשות על הקוראים לפענח את השלטים בגלל הערכים הפונטיים של אותיות אלו על פי האנגלית; **דוֹ-אות** מסרבלת ומאריכה את המילה, ולא תמיד ברור מה מייצגת האות השנייה – הגה לעצמו או חלק מדוֹ-אות. אשר לסימני ההבחן, פיענוחם אינו מובן מאליה, ונוסף על כך לא תמיד קל לבצעם במעבדי התמלילים והמשלטים נוטים להשמיטם.

העבריות תהא לפי ערכן של האותיות התנועיות באיטלקית דווקא" (שם).

בכללי התעתיק הקודמים, משנות החמישים של המאה העשרים, אפשר להבחין בשתי מגמות: תעתיק אותיות (טרנסליטרציה) במה שנוגע לעיצורים: "אות כנגד אות"; תעתיק הגיים (טרנסקריפציה) במה שנוגע לתנועות, כלומר סימן אחד לקמץ ולפתח וכיוצא בהם. אבל כבר בכללים אלו נקבעה גרסה מפושטת שבה **š** מתועתקת בשתי אותיות – **sh** לעומת הסימן **š** בתעתיק המדויק ו**ch** (רפה) מתועתקת **kh** (לעומת **k** בתעתיק המדויק).

מן הדוגמאות האחרונות אפשר ללמוד כיצד משלימים סימנים חסרים במערכת של שפת היעד: בשיטת "אות כנגד אות"

כללי התעתיק החדשים נוטים אל הפשוט והמוכר, אל הנוהג ואל המשקף את ההגייה בת ימינו.

בכללי התעתיק שהתגבשו הייתה על העליונה ידה של הנטייה אל הפשוט והמוכר, אל הנוהג ואל המשקף את ההגייה בת ימינו, בין השאר בעקבות ביקורת גוברת והולכת של הציבור הרחב על הכללים הקיימים. אפשר אפוא להבחין שהתעתיקים החדשים נוטים – יותר מקודמיהם – אל הטרנסקריפציה, היינו תעתיק של הגיים כפי שהם מבוצעים בפיו.

דוגמאות לתעתיקים				
השם	התעתיק הפשוט תשי"ז	התעתיק המדויק תשי"ז	התעתיק השימושי תשס"ז	השון
זיכרון יעקב	Zikhron Yaaqov	Zikron Ya'aqov	Zikhron Ya'akov	
חבצלת השרון	Havazzelet Hasharon	Havazzelet Haššaron	Havatsalet HaSharon	
טבעון	Tiv'on	Ṭiv'on	Tiv'on	
יצחק	Yizhaq	Yizḥaq	Yitshak	Isaac
שבי ציון	Shave Ziyyon	Šave Ziyyon	Shave Tsiyyon	Zion
שדרות	Sederot	Šederot	Sderot	